

DOI [https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-4\(110\)-23-29](https://doi.org/10.32405/2308-8885-2023-4(110)-23-29)
 УДК 373.3/5.015.31:111.852]:[904:930.85](477)»-5400/-2600»

Світлана Андріївна Ничкало,

мистецтвознавець, науковий співробітник лабораторії естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ, Україна, svnich24@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6325-687X>

ТРИПІЛЬСЬКА КУЛЬТУРА В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ШКОЛЯРІВ

Мотиваційним імпульсом для написання статті стало 130-річчя відкриття трипільської культури. Тема висвітлюється в контексті необхідності посилення україноцентричності освіти. Відповідно, трипільська культура розглядається як чинник української культури в історичній спадковості її етапів. Надана стисла характеристика видатних особистостей, чиї імена мають увійти до тезаурусу знань вчителів і учнів. Авторська увага зосереджена на художніх особливостях трипільського мистецтва, глибини закладених у ньому сенсів, які важливі й у нашому сьогоденні. Наголошується, що надбання трипільської культури потребують більш активного використання в естетичному вихованні, наводяться приклади такого використання. Акцентується значення музейної педагогіки для всебічного розвитку школярів і збагачення знаннями про одну із найяскравіших цивілізацій минулого.

Ключові слова: трипільська культура, естетичне виховання школярів, археологія, мистецтво, кераміка, архітектура, модернізм, музеї, Вікентій Хвойка, Олег Ольжич, Людмила Смолякова.

Понад тридцять років життя українського суспільства в умовах відновленої в 1991 р. державності супроводжувалися великими перешкодами у зміцненні національної самосвідомості українців, у тому числі – становленні стійкого ціннісного ставлення до власної культури, історичної спадщини. Віддаючи шану самовідданій праці багатьох ентузіастів: науковців, педагогів, журналістів, представників творчих професій, – маємо визнати, що з боку держави не було належної підтримки національної культури, більше того – чинився системний спротив україноцентричності освіти, медіа, книговидавництва, культурного життя.

Тож у закривавленому війною сьогоденні борімося за «українське майбутнє» України, за панування в Українській державі української мови, культури, духовності. Для цього потрібно звернути пильні погляди на наше історичне минуле, ті його сторінки, які надихають на творення майбутнього.

Такою сторінкою тяглістю від VI до III тисячоліття до н.е. була славнозвісна трипільська культура, що існувала на наших землях задовго до появи єгипетських пірамід. Вона належить до найрозвиненіших культур свого часу у світовому масштабі і, цілком ймовірно, була найбільш розвинутою з-поміж них.

Цивілізація трипільців – один із наших головних культурних маркерів,

який ще в дитячому віці має вкорінитися глибоко у свідомості кожного українця як національна матеріальна, культурна і духовна цінність. Поза сумнівами, вона добре відома вчителям мистецтва, усім, хто вивчав історію України. Утім, на наш погляд, її значення ще недостатньо оцінене і, як наслідок, недостатнім є використання її надбань в естетичному і національно-патріотичному вихованні школярів.

Трипільській культурі присвячено багато наукових (і не тільки) праць, де вона розглядається під різними кутами зору: археологічної, загальноісторичної, українознавчої, культурологічної, релігієзнавчої, мистецької науки. Авторка статті спиралася на дослідження українських археологів Миколи Шмаглія [24], Михайла Відейка [2], Наталії Бурдо [1] та ін. У царині орнаментики трипільської кераміки – на праці Олени Годенко-Наконечної [4], Сергія Рижова [19], Тараса Ткачука [21]. Світоглядні уявлення трипільців глибоко розкриті у книзі відомого вченого, археолога і журналіста Вадима Мицика [13], релігійні й міфологічні – Івана Мозгового [14], також у Наталії Бурдо [1]. Важливі праці Олександра Завалія про трипільські храми та реліквії [9]. Життя і діяльність першовідкривача трипільської культури Вікентія Хвойки досліджували Іван Черняков [23], Ганна Шовкопляс [25], «археологічну» сторінку життєпису Олега Ольжича – Михайло Відейко і Сергій Кот [3]. Корисними для використання вчителями, керівниками студій і гуртків у практичній роботі зі школярами є науково-популярне видання М. Відейка «Світ Трипілля. Давні хлібороби між Карпатами та Дніпром» [2], гарно структуроване й ілюстроване; також онлайн-платформа «Трипільська культура» [22] – перша і найбільша онлайн-база артефактів та інформації про трипільську культуру для широкого загалу та науковців. Особливе натхнення подарує твір неординарної української письменниці й науковиці Докії Гуменної «Благослови, Мати!» [6], присвячений дослідженню образу Жінки-Матері-Богині в давніх цивілізаціях, у тому числі – в трипільській.

У вільному доступі в інтернеті, підручниках з історії, наукових і нау-

ково-популярних виданнях достатньо інформації про трипільську культуру, якою можуть користуватися вчителі та учні. Її дублювання і переказ позбавлені сенсу.

Метою статті є висвітлення певних важливих для естетичного й національно-патріотичного виховання школярів аспектів і цікавих моментів, пов'язаних з цією культурою. Тож акцентуємо на художніх якостях трипільського мистецтва. Проведемо паралель з деякими явищами мистецтва минулого і сучасності. Згадаємо музеї, у яких зберігаються трипільські скарби, адже музейна педагогіка володіє особливими ресурсами та можливостями. Віддамо шану особистостям, які присвятили значну частину свого життя трипільській цивілізації.

Цьогоріч виповнилося 130 років з часу відкриття трипільської культури видатним українським археологом, істориком і педагогом чеського походження **Вікентієм Хвойкою** (1850–1914) (іл. 1). Це відбулося в 1893 р. у Києві на вулиці Кирилівській (про що часто забувають), а в 1897 р. подібні до київських артефакти були розкопані біля села Трипілля, яке й дало назву новознайденої археологічній культурі (пам'ятим, що частинка цієї ж культури на території Румунії має назву Кукутень) [23]. Неординарна особистість В. Хвойки заслуговує на збереження пам'яті про нього і належне пошанування, тож педагогам слід привертати до нього увагу своїх вихованців.

Ще одна яскрава постать, яку не можна оминути в контексті теми на-

Іл. 1. Вікентій Хвойка

Іл. 2. Олег Ольжич

шої статті, – син видатного українського поета Олександра Олеса, теж поет, археолог і визначний діяч ОУН **Олег Ольжич** (1907–1944) (іл. 2), який загинув від тортур у німецькому концтаборі. У 1937 р. він здійснював розкопки трипільських поселень на Буковині. О. Ольжич розробив досі актуальну періодизацію трипільської культури в басейні Дністра. Знайдений там посуд зберігається в музеях Австрії [3].

Трипільська цивілізація – одна з перших у світі цивілізацій землеробів. Вона проіснувала майже три тисячоліття, що не має аналогів у історії. Археологічні знахідки засвідчили високий рівень розвитку цієї культури епохи енеоліту – як матеріального, господарського, так і духовного. Саме високу духовність і багатство світогляду демонструють численні керамічні вироби трипільців. Вони були технологічно досконалими, хоч виготовлялися вручну, без гончарного круга. Їхній асортимент дуже широкий, а розміри і форми – надзвичайно різноманітні. Трипільська кераміка використовувалася в побуті,

Іл. 3. Біноклеподібний керамічний виріб

в господарстві і ще більшою мірою – в релігійно-містичних обрядах, яким було підпорядковане життя людей. Доказом цього є хоча б те, що в кожному «рядовому» трипільському житлі виявлено вівтар. Окрім посуду, трипільці виготовляли з глини скульптурки людей (переважно жіночі, пов'язані з культом родючості; зображення чоловіків зустрічаються рідше), тварин, дитячі іграшки. Призначення деяких виробів досі ще не встановлене (іл. 3).

Особливе зачарування викликають орнаменти трипільської кераміки, в яких відображені космогонічні уявлення їхніх творців. У них закодовані знаки Неба, Землі, Місяця, Сонця, Води, Дерева життя та інших складових космічної Світобудови. Вони утворюють єдину систему, тому й орнаментальні мотиви здебільшого плавні, округлі, хвилеподібні, об'єднані єдиним рухом. За висловом І. Мозгового, мотив спіралі став «візитною карткою» трипільської культури [14, с. 83].

Призначення трипільської культової кераміки і символіка її зображень не зводилося лише до потреб землеробської магії. У ній прихований вищий сенс. «На відродження людини у сакральному світі, а не на отримання гарного врожаю та захисту його від гризунів були переважно спрямовані магичні дії трипільців та їхні священні обряди. Безкінечне відродження життя, утримання всесвіту в стабільному стані досягалося трипільцями завдяки управлінню

Іл. 4. Трипільський орнаментований посуд

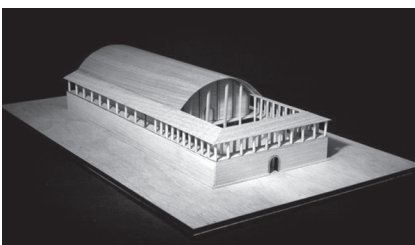
сакральними силами шляхом постійно здійснюваних магічних ритуалів... У певному сенсі орнаментика трипільського посуду зводиться до безперервного відтворення безконечників – спіралі та свастики, що символізують безкінечність сущого. Так у специфічних формах у трипільській культурі простежуються закономірності магічного простору та сакрального світу людських цивілізацій» [1, с. 259] (іл. 4).

Естетичні якості трипільського мистецтва, зокрема, композиційне розташування орнаментів, майстерне поєднання зображень і форми зумовлюють його величезний потенціал для естетичного виховання школярів. Про це свідчить притаманне трипільським майстрам тонке естетичне відчуття, смак, хоча, найімовірніше, у них ще не було таких понять. Адже вважається, що тільки в епоху античності започаткувалося їх філософське осмислення. Але самі ці якості були у трипільців високо розвинені, у чому переконують відомі нам вироби.

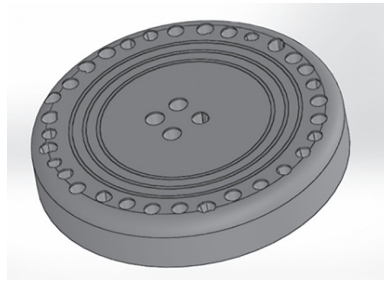
Не менш вражає й архітектура трипільців. Це не просто вміння щось будувати відповідно до умов життя і потреб. Ми можемо стверджувати саме про мистецтво архітектури у трипільців. Їхні будівлі мали художнє оздоблення, вони наповнені сенсами. Трипільські храми були облаштовані відповідно до космогонічних уявлень, астрономічних знань і культових потреб.

Міжнародною сенсацією стало відкриття в 2012 р. у с. Небелівка Кіровоградської області залишків величного двоповерхового храму з колонадами і настінними розписами – найбільшого храму тогочасної Європи (іл. 5).

Споруда мала розміри 60 на 20 метрів, зовні оточена галереєю. Другий

Іл. 5. Модель реконструкції Небелівського храму

Іл. 6. Комп'ютерна реконструкція «Небелівського диска»

поверх храму був поділений на 5 залів, стіни і підлога яких були пофарбовані у червоний колір. Там було вісім вівтарів: один (вочевидь головний) на другому поверсі, сім інших – на першому. У храмі знайдена велика кількість ритуальної кераміки: фігурки людей, фрагменти посуду, навіть золоті прикраси. Особлива ж археологічна знахідка – так званий Небелівський диск діаметром 16–17 см, товщиною 3–3,5 см. Його датують 4000–3900 рр. до н. е. На одній зі сторін диска було 36 лунок, у які вставлялися фішки, також виявлені в ході розкопок. У 2019 р. за допомогою цифрових технологій відтворено цілісний вигляд Небелівського диска. Ймовірно, то був астрономічний календар трипільців [9] (іл. 6).

З уроків історії школярам відомо і про грандіозні для свого часу трипільські протоміста. Наприклад, поселення, в якому був збудований згаданий вище храм, займало площу в 238 га, мало понад 1200 будинків і 50 вулиць. А найбільше з відомих на сьогодні трипільських поселень Тальянки мало територію 450 га. Як правило, вони були в плані

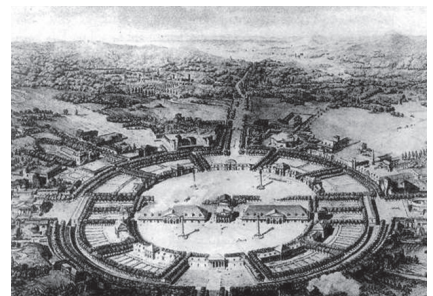

Іл. 7. Візуалізація протоміста біля с. Майданецьке

круглої або еліпсоїдної форми, що створювало оптимальні можливості для налагодження життєдіяльності великої спільноти людей. Крім того, такий принцип організації життєвого простору мав і сакральне значення, пов'язане із символікою кола. То був етап у становленні мистецтва містобудування не тільки на наших теренах, а й у світовому цивілізаційному вимірі [24] (іл. 7).

У зв'язку з цим виникає цікава паралель із творчістю видатного французького архітектора епохи просвітництва Клода Ніколя Леду – великого експериментатора і новатора, передвісника модернізму в мистецтві архітектури. Зокрема, він розробив проєкт так званого «ідеального міста» для робітників королівських соляних копалень. Його план у формі кола нагадує планування трипільських поселень з єдиною суттєвою відмінністю: він мав значно менші розміри порівняно з трипільськими протомістами [17]. Звісно, Леду нічого не знав про трипільську культуру, оскільки жив за сто років до її відкриття, але вибір ним для «ідеального міста» форми кола не випадковий. Він підтверджує існування в людства у глобальному вимірі єдиної духовної основи, яка виявляє себе в символіці універсальних форм (іл. 8).

Алюзії модернізму в контексті розгляду трипільського мистецтва не випадкові. Відкриття трипільської культури наприкінці XIX ст. викликало захоплення культурної спільноти. То був час, коли відбувалося глобальне переосмислення принципів і канонів художньої творчості, руйнувалися стереотипи. Європейські мистці, серед них і українські, звертали свої погляди на давні культури, надихалися ними.

Іл. 8. К.-Н. Леду. План міста Шо. Гравюра

Іл. 9. О. Архипенко. Жінка, що вкладає волосся

І трипільська культура з далекого минулого надала потужний духовний та естетичний імпульс розвитку образотворчого мистецтва в ХХ ст. Зокрема, вона виявила неабиякий вплив на творчість видатного українського скульптора, світового реформатора цього виду мистецтва Олександра Архипенка [12] (іл. 9).

Мистці-модерністи, до яких належав і Архипенко, намагалися своїми експериментами, творчими пошуками віднаходити такі форми, які органічно були притаманні мистецтву трипільців. Наприклад, поєднання декількох об'єктів у одне ціле. Яскравим прикладом цього є один з експонатів Державного історико-культурного заповідника «Трипільська культура» – керамічна скульптурка саней, у якій запряжені двоє волів. Вважається, що це найдавніше в історії Європи зображення парної упряжі [22]. Вони трактовані як одна істота, цілісний організм, що свідчить про синкретичність світосприймання трипільських майстрів. Цей художній твір, як і всі пластичні трипільські артефакти, цілком відповідає концепціям модернізму першої половини ХХ ст. (іл. 10).

Трипільська культура і в наш час надихає мистців, досягає сприймання сучасної людини. Стилістично й сенсово перегукується з мистецтвом трипільців творчість відомих українських мистців Володимира Бахтова, Олексія Анда, Петра Антипа, Олександра Дяченка, Зінаїди Васиної та інших. Наочним прикладом такої суголосності була унікальна виставка трипільської кераміки в

Іл. 10. Керамічне зображення волів, запряжених у сани

київському «Музеї Івана Гончара» в 2017 р., де були представлені їхні твори. Вони органічно доповнили експозицію і засвідчили неперервний ланцюжок глибинної духовної спадковості між культурами на українській землі від далеких тисячоліть до сьогодення (іл. 11).

Особливі можливості для залучення школярів до дивосвіту трипільського мистецтва, їхнього естетичного розвитку, надають музеї. Там можна на власні очі побачити шедеври стародавнього мистецтва, вловити душою закладені в них сенси, відчуті енергію творців.

Передусім, це **Національний музей історії України**. Одним із його засновників (подія відбулася в 1899 р.) і першим зберігачем був сам Вікентій Хвойка, тож в музеї зберігається іменна колекція видатного археолога. Серед її скарбів – орнаментований посуд, вироби з міді, унікальні глиняні моделі храму і житла, скульптурні зображення з ознаками реалізму [16] (іл. 12).

Найбільший у Східній Європі музейний заклад, присвячений одній архео-

Іл. 11. Зінаїда Васи́на. Оранта

Іл. 12. Реконструкція трипільського житла, с. Легедзине

логічній культурі – **Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура»**. Він розташований на землях трьох районів Черкаської області: Тальнівського, Уманського та Звенигородського. Там археологами було знайдено одинадцять поселень, зокрема – поселення-гігант того часу площею близько 500 гектарів, де проживало п'ятнадцять тисяч люду. На території музею в селі Легедзине, що належить до цього заповідника, відтворено в натуральному розмірі двоповерхові будинки трипільців. У музеї експонується колекція посуду та його фрагментів, знарядь праці, антропо- та зооморфних глиняних статуеток. Зокрема, там можна побачити і згаданий вище шедевр енеолітичної пластики – скульптурку запряженої в сани пари волів [22].

Подією великого культурного значення стало відкриття в 2006 р. у селі Трипілья Обухівського району на Київщині приватного історико-археологічного музею **«Прадавня Аратта-Україна»**. Його засновники – прибічники ідеї ототожнення трипільської цивілізації з напівміфічною державою Аратта, яка не отримала наукового підтвердження. Втім, у ньому була зібрана цінна колек-

Іл. 13. Музей «Прадавня Аратта – Україна», с. Трипілья

ція трипільських артефактів і українського народного мистецтва. У створенні візуального образу музею брав участь видатний майстер живопису і монументального мистецтва, народний художник України, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка Анатолій Гайдамака, який нещодавно пішов із життя [10] (іл. 13).

Пам'ятки трипільської культури представлені в окремому залі **Київського обласного археологічного музею**, що теж у селі Трипілья. Біля нього встановлено пам'ятник Вікентію Хвойці. Відділенням цього ж музею є поки що єдиний в Україні музей В. Хвойки в селі Халеп'я, відкритий у колишньому будинку сільської школи, де археолог жив і працював учителем в 1896–1898 рр. [11].

У складі Національного історико-етнографічного заповідника «**Переяслав**» є свій музей трипільської культури. Він розташований у будинку брата видатного українського композитора Павла Сениці (принагідно варто звернути увагу учнів на цю непересічну постать). Музей експонує унікальні керамічні та крем'яні вироби, зняряддя ткацького ремесла, антропоморфні скульптурки, серед яких особливу увагу привертає так званий «Андрогін» (поч. III тис. до н. е.) – фігурка чоловіка із зображенням «дерева життя» на спині [15] (іл. 14).

Ще одне місто на Київщині, де зберігається пам'ять про трипільську культуру, – Ржищів. У місцевому археолого-краєзнавчому музеї експонуються безцінні археологічні знахідки, а в

Іл. 14. «Андрогін». Зображення чоловіка з намальованим на спині «деревом життя». Музей Трипільської культури в Переяславі

Іл. 15. Трипільські орнаментальні мотиви в українській народній вишивці (з експозиції Ржищівського археолого-краєзнавчого музею)

середмісті облаштовано навіть сквер трипільської культури, в якому встановлені монументальні реконструкції трипільської кераміки – біноклеподібної посудини і жіночої фігурки, створені Анатолієм Гайдамакою і Людмилою Смоляковою [18] (іл. 15).

Особливе ж місце завдяки своїй природній унікальності посідає створений у 2004 р. перший і єдиний в Україні підземний «Музей трипільської культури» в карстовій печері **Вертеба** біля села Більче-Золоте на Тернопільщині. В цій печері, яку ще називають «Наддністрянською Помпеєю», було виявлено велику кількість археологічних знахідок епохи неоліту. Більшість з них зберігається в колекції Краківського археологічного музею. Загальна протяжність підземних ходів Вертеби становить 8 км. Екскурсійний маршрут довжиною в 1000 метрів знайомить відвідувачів з археологічними знахідками, сценами з життя

Іл. 16. Фрагмент експозиції музею в печері Вертеба

Іл. 17. Л. Смолякова. Збільшена копія жіночої скульптури, встановлена на даху Київського обласного археологічного музею, с. Трипілья

трипільців, їхнім побутом, заняттями, обрядами [20] (іл. 16).

Використання художньої спадщини трипільської культури в естетичному вихованні українських школярів відбувається переважно завдяки зусиллям педагогів-ентузіастів у позашкільній і позашкільній роботі студій і гуртків. У цьому контексті привертає увагу й викликає захоплення подвижницька діяльність народної майстрині, членкині Національної спілки майстрів народного мистецтва України, Спілки дизайнерів України **Людмили Смолякової**, яка присвятила життя вивченню, відтворенню і популяризації художніх надбань трипільців як в Україні, так і за її межами. Вона провадить і науково-дослідницьку роботу: вивчає орнаменти, склад глини, технологію виготовлення керамічних виробів. Упродовж 20 років створила понад три тисячі скульптур за трипільськими зразками (серед них і копії археологічних знахідок Олега Ольжича), п'ять колекцій одягу за трипільськими мотивами (іл. 17).

Уся педагогічно-організаційна діяльність майстрині відбувалася під знаком «вперше»: відкрила першу в Україні студію з виготовлення трипільської кераміки в одній з київських гімназій, сприяла виникненню центрів трипільської культури в школах різних областей України, заснувала перший музей реконструкцій «Дивосвіт Трипілья», зробила програму дитячого навчання

Іл. 18. Людмила Смолякова. Реконструкція моделі трипільського храму

від дошкільного до старшого шкільного віку. Її проект «Цивілізація творців», здійснений у 2018–2020 рр. спільно зі студентами Київського національного економічного університету імені Василя Гетьмана, здобув відзнаку ООН [7]. Учасник проекту студент Володимир Павленко власними силами створив макет того самого двоповерхового трипільського храму, що був розкопаний в селі Небелівка, відомого під назвою «Храм Семи Віктарів». Кошти у відтворення храму вклав Даремський університет (Велика Британія) (іл.18).

Тож творчий і педагогічний досвід Л. Смолякової, який реалізує назву однієї з присвячених Трипіллю книг Докії Гуменної «Минуле пливе в прийдешнє» [5], заслуговує пошанування, вивчення і використання в мистецькій освіті й естетичному вихованні.

Висновки. Трипільська культура таїть в собі ще багато загадок. І попереду буде ще багато відкриттів. Адже те, що нам відомо на сьогодні, – лише верхівка гігантського «айсберга», схованого водами тисячоліть. Але й те, що відоме, – це великий масив знань про матеріальну і духовну культуру наших далеких пращурів. Він розкриває широкий спектр можливостей для використання в естетичному вихованні школярів, яке поширюється і на екологічне, трудове, національно-патріотичне.

Занурення в історію трипільської цивілізації і археологічних досліджень, намагання зрозуміти спосіб життя і світогляд людей – її носіїв, вивчення художньої спадщини, пізнання знакової системи трипільських орнаментів, спроби власноруч виготовити з глини «трипільську» фігурку, горщик або

модель будинка – далеко не повний перелік напрямів інтелектуальної і творчої діяльності, які розвивають юну особистість і дають їй можливість відчувати й усвідомити себе частинкою неперервного ланцюжка поколінь творців української культури.

Тож *перспективи подальших досліджень* вбачаємо у виявленні, вивченні, поширенні досвіду педагогів, які використовують надбання трипільської культури в роботі з учнями; дослідженні духовних та образотворчих паралелей українського народного і сучасного професійного мистецтва з мистецтвом трипільців та інших давніх цивілізацій нашої землі; розробці методичних матеріалів для допомоги вчителям, праця яких має вирішальне значення в навчанні і вихованні сучасних школярів – майбутніх дорослих громадян України, суб'єктів культуротворення.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

- Бурдо Н. Б. Сакральний світ трипільської цивілізації. Київ : Наш час, 2005. 305 с. Електронне видання. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Burdo_Nataliia/Sakralnyi_svit_tripilskoi_tsyvilizatsii.pdf? (дата звернення: 23.10.2023).
- Відейко М. Ю. Світ Трипілля. Давні хлібороби між Карпатами та Дніпром : науково-популярне видання. Київ : LAURUS, 2015. 64 с.
- Відейко М. Ю., Кот С. І. Наукова спадщина Олега Ольжича. Київ : Наш час, 2008. 237 с.
- Годенко-Наконечна О. П. Трипільська орнаментика: типологізація, інтерпретація, семантика, художня та функціональні особливості : дис. ... д-ра філософії: 26.00.01 / НАН України. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. Київ, 2017. 295 с.
- Гуменна Д. Минуле пливе в прийдешнє: розповідь про Трипілля. Нью-Йорк : УВАН, 1978. 384 с.
- Гуменна Д. Благослови, Мати! : казка-есеї. Київ : KM Academia, 1994. 288 с.
- Дубовик О. Людмила Смолякова: «Як мати плекає своє дитя, доки воно підросте, так і я бережу трипільські таємниці». *Український інтерес*. 23.11.2020. [Електронний ресурс]. URL: <https://uain.press/interview/lyudmila-smolyakova-yak-mati-plekaye-svoe-ditya-doki-vono-pidroste-tak-i-ya-berezhu-tripilski-tayemnitsi-1367889> (дата звернення: 28.03.2021).
- Енциклопедія Трипільської цивілізації : в 2 т. / гол. ред. М. Ю. Відейко. Київ : Укрполіграфмедіа, 2004. Т. 1, кн. 1. 704 с. Т. 1, кн. 2. 319 с. Т. 2. 656 с.
- Завалій О. І. Особливості конструкції Небелівського храму: монументальні елементи, устрій та їхній ритуально-релігійний сенс. *СОФІЯ. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник*. № 1(17). 2021. С. 5–11.
- Історико-археологічний музей «Прадавня Аратта - Україна». [Електронний ресурс]. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Історико-археологічний_музей_«Прадавня_Аратта-Україна_\(дата_звернення:_22.09.2023\).](https://uk.wikipedia.org/wiki/Історико-археологічний_музей_«Прадавня_Аратта-Україна_(дата_звернення:_22.09.2023).)
- Київський обласний археологічний музей (сайт). URL: <https://koam.com.ua/> (дата звернення: 17.10.2023).
- Кубриш Н. Р. Традиції трипільської культури у творчій інтерпретації Олександра Архипенка. *Діалог культур: Україна у світовому контексті. Художня освіта* : зб. наук. пр. Інституту педагогіки і психології професійної освіти АПН. Львів : Світ, 2000. Вип. 5. С. 116–124.
- Мицик В. Ф. За законом світового ладу : Трипільська цивілізація і світогляд українського народу. Київ : МАУП, 2007. 328 с.
- Мозговий І. П. Релігія в добу Трипільської культури. *Світогляд – Філософія – Релігія*. 2015. № 9. С. 73–83.
- Музей Трипільської культури. Переяславщина. [Електронний ресурс]. URL: <https://perejaslav.org.ua/places/muzej-tripilskoy-kulturi.html> (дата звернення: 10.10.2023).
- Національний музей історії України (сайт). [Електронний ресурс]. URL: <https://nmu.org/> (дата звернення: 20.10.2023).
- Ничкало С. А. Клод Ніколя Леду: архітектор-авангардист XVIII ст. *Мистецтво та освіта*. 2019. № 1 (91). С. 58–63.
- Ржищівський археолого-краєзнавчий музей. [Електронний ресурс]. URL: <https://zebratrip.com/places/322-rzhyschivskij-arheologo-kraeznavchij-muzej.html> (дата звернення: 21.10.2023).
- Рижов С. М. Гончарство племен трипільської культури / С. М. Рижов. *Давня кераміка України: Археологічні джерела та реконструкції* / Ін-т археології НАН України. К., 2001. С. 5–60.
- Скаврон Богдан. Енциклопедія Наддністрянських Помпей. *ЗБРУЧ*. 18.04.2014. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/21402> (дата звернення: 01.11.2023).
- Ткачук Т. М. Орнаментация мальованого посуду трипільсько-кукутенської спільності як знакові системи : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.04. НАН України, Інститут археології. Київ, 1996.
- Трипільська культура. Перша відкрита онлайн-платформа. [Електронний ресурс]. URL: <http://tripillya.com/> (дата звернення: 13.09.2023).
- Черняков І. Т. Вікентій Хвойка (1850–1914). Київ : Архетип, 2006. 199 с.
- Шмаглій М. М. Великі трипільські поселення і проблеми ранніх форм урбанізації. Київ : МП Тираж, 2001. 129 с.
- Шовкопляс Г. М. Вікентій В'ячеславович Хвойка – видатний український археолог. *Вікентій В'ячеславович Хвойка та його внесок у вітчизняну археологію*. Київ : ТОВ ІІІ, Лтд, 2000. С. 4–25.

References:

1. Burdo, N. B. (2005). Sakralnyi svit trypils'koi tsyvilizatsii [The Sacred World of Trypilian Civilization]. Kyiv: Nash chas. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Burdo_Nataliia/Sakralnyi_svit_trypils'koi_tsyvilizatsii.pdf
2. Videiko, M. Yu. (2015). Svit Trypillia. Davni khlaboroby mizh Karpatamy ta Dniptom [The world of Trypillia. Ancient farmers between the Carpathians and the Dniro]. Kyiv: LAURUS.
3. Videiko, M. Yu., & Kot, S. I. (2008). Naukova spadshchyna Oleha Olzhycha [Scientific legacy of Oleh Olzhych]. Kyiv: Nash chas.
4. Hodenko-Nakonechna, O. P. (2017). Trypilska ornamentiika: typolohizatsiia, interpretatsiia, semantychnyi, khudozhnyi ta funktsionalni osoblyvosti [Trypillia ornamentation: Typology, interpretation, semantic, artistic and functional features] (Doctoral dissertation, Kyiv).
5. Humenna, D. (1978). Mynule plyve v pryideshnie: rozpovid pro Trypillia [The past flows into the future: the story of Trypillia]. New York: UVAN.
6. Humenna, D. (1994). Blahoslovy, Maty! Kazka-esei [Bless, Mother! A fairy tale]. Kyiv: KM Academia.
7. Dubovyk, O. (2020, November 23). Liudmyla Smoliakova: Yak maty plekaye svoie dytia doky vono pidroste, tak i ya berezhu trypils'ki taiemnytsi. Ukrainskyi interes [Liudmila Smoliakova: As a mother takes care her child until they grows up, so I protect the secrets of Trypillia]. Retrieved from <https://uain.press/interview/liudmyla-smoliakova-yak-mati-plekaye-svoie-ditya-doky-vono-pidroste-tak-i-ya-berezhu-trypils'ki-taiemnytsi-1367889>
8. Videiko, M. Yu. (2004). Entsiklopediia Trypils'koi tsyvilizatsii [Encyclopedia of Trypil civilization]. Vol. 1-2. Kyiv: Ukrpolihrafmedia,
9. Zavalii, O. I. (2021). Osoblyvosti konstrukttsii nebelivskoho khramu: monumentalni elementy, ustroi ta yikhnyi rytualno-relihiinyi sens [Design features of the Nebeliv church: Monumental elements, structure and their ritual and religious meaning]. SOFIIa. Humanitarno-relihiieznavchyi visnyk, 1(17), 5–11.
10. Istoryko-arkheolohichni muzei «Pradavnia Aratta – Ukraina» [Historical and archaeological museum "Ancient Aratta – Ukraine"]. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Istoryko-arkheolohichni_muzei_«Pradavnia_Aratta_-_Ukraina
11. Kyivskyi oblasnyi arkheolohichni muzei [Kyiv Regional Archaeological Museum]. Official web page. Retrieved from <https://koam.com.ua/>
12. Kubrysh, N. R. (2000). Tradyttsii trypils'koi kultury u tvorchii interpretatsii Oleksandra Arkhypenka [Traditions of Trypillia culture in the creative interpretation of Oleksandr Arkhipenko]. Dialoh kultur: Ukraina u svitovomu konteksti. Khudozhnia osvita, 5, 116–124.
13. Mytsyk, V. F. (2007). Za zakonom svitovoho ladu: Trypilska tsyvilizatsiia i svitohliad ukrainskoho narodu [According to the law of the world order: Trypillia civilization and

worldview of the Ukrainian people]. Kyiv: MAUP.

14. Mozghovyi, I. P. (2015). Relihiia v dobu Trypils'koi kultury [Religion in the age of Trypillia culture]. Svitohliad – Filosofiia – Relihiia, 9, 73–83.
15. Muzei Trypils'koi kultury. Pereiaslavshchyna [Museum of Trypillia culture. Pereiaslavshchyna.]. Retrieved from <https://pereiaslav.org.ua/places/muzej-trypils'koy-kultury.html>
16. Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy [National Museum of the History of Ukraine]. Official web page. Retrieved from <https://nmui.org/>
17. Nychkalo, S. A. (2019). Klod Nikolai Ledu: arkhitektor-avanhardyst XVIII stolittia [Claude Nicolas Ledoux: An avant-garde architect of the XVIII century]. Mystetstvo ta osvita [Art and Education], 1(91), 58–63.
18. Rzhyschivskiyi arkheolohokraieznavchyi muzei [Rzhyschivskiyi Museum of Archeology and Local History]. Retrieved from <https://zebratrip.com/places/322-rzhyschivskiy-arkheolohokraieznavchij-muzej.html>
19. Ryzhov, S. M. (2001). Honcharstvo plemen trypils'koi kultury [Pottery of tribes of Trypillia culture]. Davnia keramika Ukrainy: Arkheolohichni dzerela ta rekonstruktsii. Kyiv: Instytut arkheolohii NAN Ukrainy.
20. Skavron, B. (2014, April 18). Entsiklopediia Naddnistrians'kykh Pompei [Encyclopedia of Dniester Pompeii]. ZBRUCH. Retrieved from <https://zbruc.eu/node/21402>
21. Tkachuk, T. M. (1996). Ornamentatsiia malovanoho posudu trypils'ko-kukutens'koi spilnosti yak znakovi systemy [Ornamentation of the painted ware of the Trypil-Kukuten community as symbolic systems] (PhD dissertation, Kyiv).
22. Trypilska kultura. Persha vidkryta onlain-platforma [Trypillia culture. The first open online platform.]. Retrieved from <http://tripillya.com/>
23. Cherniakov, I. T. (2006). Vikentii Khvoika: (1850-1914) [Vikentii Khvoika]. Kyiv: Arkhetyp.
24. Shmahlii, M. M. (2001). Velyki trypils'ki poselennia i problemy rannikh form urbanizatsii [Large Trypillia settlements and problems of early forms of urbanization]. Kyiv: MP Tyrazh.
25. Shovkopliis, H. M. (2000). Vikentii Viacheslavovych Khvoika – vydatnyi ukrainskyi arkheoloh [Vikentii Viacheslavovych Khvoika is an outstanding Ukrainian archaeologist]. Vikentii Viacheslavovych Khvoika ta yoho vnesok u vitchyznianu arkheolohiiu (pp. 4-25). Kyiv: TOV III, Ltd.
- Svitlana Andriivna Nychkalo, Art critic, Researcher of the Laboratory of Aesthetic Education and Art Education of the Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine, svnich24@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-6325-687X>
- Trypillia culture in the aesthetic education of schoolchildren

The article reveals the topic of using Trypillia culture in the aesthetic education of schoolchildren, highlighted in the context of the need to strengthen the Ukrainian-centricity of education in our country. Accordingly, the Trypillia civilization is considered a factor in the creation of Ukrainian culture in the historical heredity of its stages. Considerations regarding the prospective directions of using the assets of the Trypillia culture in the aesthetic education of schoolchildren are outlined.

The author draws readers' attention to the pioneers of the Trypillia culture, Vikentii Khvoika and Oleh Olzhych, who contributed to the excavations and systematization of knowledge about this culture.

Areas of activity of the people of Trypillia are considered, which testify to the existence of art among them – ornamented ceramics of exceptionally high quality, fine plastic, and architecture. The aesthetic qualities of this art are characterized, its sacred purpose is emphasized, and the depth of the ornaments' symbolism reflects their creators' cosmogonic ideas. Examples of sensational archaeological discoveries of recent decades are given, in particular – the majestic temple in the village of Nebelivka and related finds, including a clay astronomical calendar.

Parallels are drawn with some cultural phenomena of much later eras, indicating a particular common spiritual foundation among humankind. It is emphasized that the discovery of Trypillia culture at the end of the 19th century greatly influenced the formation of modernist art, particularly the work of the Ukrainian sculptor Oleksandr Arkhypenko. The mentioned names of modern Ukrainian artists whose work stylistic and spiritual unity with the art of the people of Trypillia can be traced.

Attention is drawn to the possibilities of museum pedagogy in connection with the information provided about several Ukrainian museums with collections of Trypillia artifacts. The folk craftsman, Liudmila Smoliakova's activity in studying and reproducing the treasures of Trypillia culture, is considered.

Keywords: *Trypillia culture, aesthetic education of schoolchildren, archeology, art, ceramics, architecture, modernism, museums, Vikentii Khvoika, Oleh Olzhych, Liudmila Smoliakova.*

Стаття надійшла до редакції 29.11.2023 р.